

SPOREN VAN HET VERLEDEN – WEBPUBLICATIE VAN DE BELGISCHE SENAAAT

Themareeks rond “75 jaar einde Tweede Wereldoorlog – De Hoge Assemblee en het trauma van de kampen”

Deel 2. “En toch wil ik niet morren” – De wilskracht van Arthur Vanderpoorten.

“MEER WETEN?”

ARTHUR VANDERPOORTEN: ONTRUKT AAN VADERLAND EN FAMILIE

Op 26 mei 1945 heeft Herman Vanderpoorten een droeve plicht te vervullen. Hij laat aan de Senaatsvoorzitter weten dat alle hoop op een terugkeer van zijn vader Arthur uit Duitsland moet worden opgegeven. Zijn overlijden is net aan de familie bevestigd door een medegevangene uit Bergen-Belsen. De onheilstijding is terug te vinden in het Archief van de Senaat.¹

Het nieuws laat ook velen buiten de naaste omgeving van Arthur Vanderpoorten verweesd achter. In zijn rouwhulde enkele dagen later beseft Senaatsvoorzitter Robert Gillon dat maar al te goed: *“Hij werd ontrukkt aan onze genegenheid. Aldus verzwindt de hoop dezen innemenden en minzamen collega onder ons weer te zien. Hij was een merkwaardig Vlaamsch redenaar, en zijn heengaan is voor diegenen wier ideaal hij verdedigde een gevoelig verlies”*. [« Il fut enlevé à notre affection. Ainsi s'évanouit l'espoir de revoir parmi nous ce collègue courtois. Orateur flamand remarquable, sa disparition est pour ceux dont il défendait l'idéal une perte sensible »]
2

De nazivervolging heeft aldus de Belgische politieke wereld tot in zijn hoogste regionen getroffen. Hoe is het zover kunnen komen?

Vlaamsgezind, liberaal en democratisch

Arthur Vanderpoorten ziet het leven te Puurs op 17 februari 1884. Na schitterende middelbare studies treedt hij in dienst bij de nv Verberckt, een textielonderneming die hij later als beheerder-directeur zal leiden.³ Voorts engageert hij zich in de turnbeweging, in de Kamer van Handel en Nijverheid van Lier en in de politiek. Hij wordt senator voor de Liberale Partij in juni 1936 en minister van Openbare Werken en Werkverschaffing in april 1939.⁴

Als liberaal is Vanderpoorten uiteraard voorstander van het privéinitiatief, al beseft hij dat de overheid economische concentratie en financieel gigantisme moet tegengaan. Voor hem hebben de werkman, bediende en kleinhandelaar dezelfde rechten als de kapitalist.⁵

Hij is voor de Vlaamse ontvoogding, maar tegen een politieke afscheiding. Een ultramontaans of Hitleriaans Vlaanderen schrikt hem evenzeer af als een franskiljons België.⁶ In de Senaat

¹ Brief van Herman Vanderpoorten aan de Voorzitter van de Senaat, 26 mei 1945 (Archief Senaat, biografisch dossier Arthur Vanderpoorten).

² *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 29 mei 1945, hulde aan de nagedachtenis van den heer Vanderpoorten, p. 393. [*Annales parlementaires*, Sénat, 29 mai 1945, hommage à la mémoire de M. Vanderpoorten, p. 394]

³ CEULEMANS, in *Neohumanisme. Orgaan van het Liberaal Vlaamsch Studentenverbond*, jaargang 5, nr. 6 (37), juni 1945, p. 4.

⁴ *Ibid.*, p. 4 en 6.

⁵ *Ibid.*, p. 5.

⁶ Cf. zijn brochure *Het zomert in Vlaanderen*, Liberaal Vlaamsch Verbond, 1937, geciteerd in Gaston DURNEZ en Nico WOUTERS, lemma ‘Vanderpoorten, Arthur’, in Ludo SIMONS (red.), *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, Tielt, Lannoo, 1998,

hoopt Vanderpoorten op “een schooner, grooter, steeds onverdeelbaar Belgisch vaderland, waar Vlamingen en Walen zich even goed thuis zullen voelen.”⁷

Op de bres voor de Belgen in Frankrijk

Als Duitsland België binnenvalt op 10 mei 1940, herstelt Arthur Vanderpoorten van een heelkundige ingreep.⁸ Hij voelt zich niet opperbest, maar begeeft zich toch naar de historische Senaatszitting te Brussel.⁹ Sinds enkele maanden is hij minister van Binnenlandse Zaken in de regering van nationale unie die onder leiding staat van Hubert Pierlot.¹⁰ De plicht roept, nu de instellingen van het land en het welzijn van zijn burgers onder vuur komen te liggen.

Vanderpoorten beleeft de Achttiendaagse Veldtocht op de eerste rij. De ministers raken het niet eens met koning Leopold III omtrent het verloop van de oorlog. Ze proberen vergeefs hem ervan te overtuigen het land te verlaten en de strijd samen met de geallieerden voort te zetten. Op 25 mei 1940 heeft Vanderpoorten samen met zijn collega's Hubert Pierlot, Paul-Henri Spaak (Buitenlandse Zaken) en generaal Henri Denis (Landsverdediging) een laatste gesprek met Leopold III. Het gesprek vindt plaats in het kasteel van Wijnendale en zal de geschiedenis ingaan als ‘dramatisch’. Als opperbevelhebber van het leger wil de koning capituleren en het lot van zijn soldaten delen. De ministers krijgen echter de indruk dat hij een aparte vrede met Duitsland voor ogen heeft en de macht in België wil overnemen.¹¹ Vanderpoorten vestigt de aandacht van de koning speciaal op de twee miljoen Belgen die sinds de Duitse inval naar Frankrijk zijn gevlucht.¹² Wat zal er van hen worden, wanneer zijn beslissing te capituleren in Frankrijk bekend zal worden?¹³ Toch capituleert het Belgische leger drie dagen later. De ‘vier van Wijnendale’ hebben zich dan al bij hun collega's in Frankrijk gevoegd.¹⁴

De Franse regering en bevolking reageren woedend op de Belgische capitulatie. Op 28 mei 1940 stelt de Franse premier Paul Reynaud in een radiorede ‘het verraad’ van Leopold III aan de kaak.¹⁵ Om wraakacties tegenover de Belgen in Frankrijk te voorkomen, neemt zijn Belgische collega Pierlot onmiddellijk daarna het woord. Hij veroordeelt niet alleen de houding

[<https://web.archive.org/web/20190109012546/http://theater.ua.ac.be/nevb/html/Vanderpoorten,%20Arthur.html>], geraadpleegd op 22 april 2020.

⁷ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 10 juni 1937, p. 1695.

⁸ Marcel BOTS, *Arthur Vanderpoorten, 1884-1945*, Inleiding tot de inventaris van de ‘Papieren Arthur Vanderpoorten’, Gent, 1990, p. 20 [<https://hdl.handle.net/21.12117/16460188>], geraadpleegd op 14 mei 2020].

⁹ Karel JONCKHEERE, ‘Hulde aan minister A. Vanderpoorten’, in *Neohumanisme. Orgaan van het Liberaal Vlaamsch Studentenverbond*, jaargang 5, nr. 6 (37), juni 1945, p. 2. Over de historische Senaatszitting, zie *Sporen uit het verleden*, ‘Lege banken in het halfroond’ [https://www.senate.be/www/?Mlval=/index_senate&MENUID=59000&LANG=nl&PAGE=/grote_oorlog/lege_banken/legebanken_nl.html]

¹⁰ Theo LUYKX, *Politieke geschiedenis van België. Deel 1 (van 1789 tot 1944)*, Amsterdam-Brussel, 1977, p. 379-380.

¹¹ Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Oorlogsdagboeken 1940-1942*, Tielt, 1998, p. 60.

¹² De massa Belgen op vlucht in Frankrijk in mei 1940 kan worden geraamd op 1.500.000 tot 2.200.000 (Jules Gérard-LIBOIS en José GOTOVITCH, *L’an 40. La Belgique occupée*, Brussel, 1971, p. 234). Dat komt neer op ongeveer een vierde van de toenmalige Belgische bevolking.

¹³ Arthur VANDERPOORTEN, ‘Verslag over het onderhoud te Wijnendale, 25 mei 1940’, bijlage 1 in August DE SCHRYVER, *Oorlogsdagboeken 1940-1942*, Tielt, 1998, p. 438.

¹⁴ Jean STENGERS, *Aux origines de la question royale. Léopold III et le gouvernement. Les deux politiques belges de 1940*, Parijs-Gembloux, 1980, p. 39.

¹⁵ *Ibid.*, p. 47-49.

van Leopold III, maar verklaart hem bovendien in de onmogelijkheid te regeren!¹⁶ Het is Arthur Vanderpoorten die Pierlots rede in het Nederlands herhaalt.¹⁷

Enkele dagen later, op 31 mei 1940 keuren de Belgische parlementsleden te Limoges een resolutie goed die volledig in dezelfde lijn ligt. Ze verklaren zich solidair met de regering en ‘schandvlekken’ [‘flétrissent’] de capitulatie waartoe Leopold III het initiatief heeft genomen.¹⁸ In de Senaat onthoudt Vanderpoorten zich als regeringslid.¹⁹

Maar ook voor Frankrijk wordt de militaire situatie uitzichtloos. Op 17 juni 1940 dient Paul Reynaud zijn ontslag in. Hij wordt opgevolgd door maarschalk Philippe Pétain die meteen een wapenstilstand met Duitsland aankondigt.²⁰ Na de Franse nederlaag is de verslagenheid bijzonder groot. De strijd voor België lijkt eveneens te zijn gestreden en de regering-Pierlot geeft de indruk het noorden kwijt te zijn.²¹ Ze wil nu onderhandelen met de Duitsers niet alleen over de terugkeer van de Belgische soldaten en burgers uit Frankrijk, maar ook over een vredesverdrag. Ze is bovendien bereid haar ontslag aan te bieden aan de koning.²² Eén minister, Marcel-Henri Jaspar legt zich daar niet bij neer en vertrekt naar Groot-Brittannië. Het departement Volksgezondheid wordt hem ontnomen en naar Vanderpoorten overgeheveld.²³

In België zijn de ministers niet meer welkom. De publieke opinie sympathiseert erg met Leopold III. De regerings- en parlementsleden die hem vanuit Frankrijk hebben veroordeeld, hebben het bij de Belgische bevolking verkorven.²⁴ In Vanderpoortens woning te Lier worden de ruiten ingegooid.²⁵ “*Onze terugkeer is onmogelijk. We zouden worden gestenigd*”, zo vreest hij.²⁶

De Duitse bezetter wil evenmin weten van de regering-Pierlot. Hij verordent dat haar leden geen voet meer op Belgische bodem mogen zetten.²⁷

Er rest de regering-Pierlot weinig anders dan zich toe te leggen op haar kerntaak, namelijk ervoor zorgen dat de Belgen die wel kunnen terugkeren, dat ook effectief kunnen doen.²⁸ Vanderpoorten organiseert de repatriëring in de praktijk. Ondanks zijn wankelende gezondheid probeert hij de honderdduizenden landgenoten die langs de Franse wegen rondzwerven, in centra onder te brengen.²⁹ Na het vertrek van Jaspar moet hij nog intenser voor hen zorgdragen,

¹⁶ *Ibid.*, p. 51-52.

¹⁷ Jan VELAERS en Herman VAN GOETHEM, *Leopold III, de Koning, het Land, de Oorlog*, Tielt, 1994, p. 269; August DE SCHRUYVER, *Op. cit.*, p. 68.

¹⁸ Jules Gérard-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 238-239; Jean STENGERS, *Op. cit.*, p. 54.

¹⁹ ‘Les Limogeards ou les « gueux » de Limoges’, in *La Dernière Heure*, 27 juni 1945, p. 2.

²⁰ Jules Gérard-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 240.

²¹ Albert DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944). Koningskwesitie en bezettingsregime van de kapitulatie tot Berchtesgaden (28 mei – 19 november 1940)*, Antwerpen, 1972 (1982), p. 159.

²² Jules Gérard-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 240-242 ; Jan VELAERS en Herman VAN GOETHEM, *Op. cit.*, p.361-366.

²³ *Ibid.*, p. 418.

²⁴ *Ibid.*, p. 420 en 442-443.

²⁵ *Entrevue de St. Martin de Lerne avec Delfosse*, 22 juli 1940 (*Liberaal Archief, Archief van Arthur Vanderpoorten*, nr. 3.217 – <https://hdl.handle.net/21.12117/18435339>).

²⁶ « *Notre rentrée est impossible, en ce moment, nous serions lapidés* ». (*Ibid.*).

²⁷ ‘Verordnung über die Ausübung öffentlicher Tätigkeit in Belgien vom 18. Juli 1940’ in *Verordnungsblatt des Militärbefehlshabers in Belgien und Nordfrankreich für die besetzten Gebiete*, 25 juli 1940, p. 1 (Archief Senaat, BSEN/WWII/QUAE – nr. 681/8/1385).

²⁸ Jean STENGERS, *Op. cit.*, p. 90.

²⁹ Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 2.

niet zelden tegen de ‘autochtone’ bevolking in. Die neemt hem bijvoorbeeld het vee af dat hij voor Belgen heeft aangeslagen.³⁰

In augustus 1940 wordt de toestand voor de regering onhoudbaar. De ministers bevinden zich in de onbezette zone van Frankrijk die vanuit Vichy wordt aangestuurd. Maar het nieuwe regime, dat met Duitsland samenwerkt, blokkeert de fondsen waarover ze aldaar beschikken.³¹ De financiële drooglegging ontnemt elk perspectief om vanuit Vichy zinvol aan beleid te kunnen doen. Daarentegen lijkt het wel nuttig een zekere regeringsactiviteit te ontwikkelen vanuit een vrij land.³² De ministers Albert De Vleeschauwer (Koloniën) en Camille Gutt (Financiën) slagen erin Groot-Brittannië te bereiken en hun collega’s komen onder zware druk te staan.³³ Bij de Belgen in Londen is immers een tegenregering in de maak met Marcel-Henri Jaspar en Camille Huysmans.³⁴ Wat als de Britten die regering erkennen en haar de hand laten leggen op het Belgische goud dat bij de *Bank of England* is gedeponerd? Wat met Belgisch Congo? Tegen die achtergrond vertrekken ook premier Pierlot en minister Spaak. Samen met zeven andere ministers blijft Vanderpoorten achter in Vichy-Frankrijk. Aan Pierlot geven ze hun ontslagbrief mee die is gedateerd op 28 augustus 1940. Het ontslag kan echter pas aan de koning worden voorgelegd, zodra de omstandigheden het toelaten.³⁵

Op 3 september 1940 neemt Vanderpoorten afscheid van zijn vrouw en kinderen.³⁶ Het valt hem zwaar dat hij niet samen met hen naar België kan terugkeren.³⁷

‘En toch wil ik niet morren’

De ‘acht in Frankrijk’ splitsen zich op. De ministers Paul-Émile Janson (Justitie), August Balthazar (Arbeid en Sociale Voorzorg), Eugène Soudan (Onderwijs) en Henri Denis (Landsverdediging) vestigen zich in Nice.³⁸ De overige vier - Charles d’Aspremont Lynden (Landbouw), August De Schryver (Economie), Léon Matagne (Openbare Werken) en Vanderpoorten – blijven eerst nog een tijdje in Vichy. Van daaruit zet Vanderpoorten samen met De Schryver de hulpverlening aan de Belgische vluchtelingen en geïnterneerden verder.³⁹ In november 1940 verhuizen ze samen met d’Aspremont Lynden en Matagne naar *Le Grand Gallet*, een kasteel in de gemeente Le Pont-de-Claix nabij Grenoble. Ze onderhouden regelmatig contacten met de eerste groep.⁴⁰

Dat de acht naar Londen gaan om daar de regering-Pierlot te versterken, ligt niet voor de hand. Om te beginnen is lang niet iedereen ervan overtuigd dat de oorlog tegen Duitsland koste wat kost moet worden voortgezet. Tijdens de eerste oorlogsjaren verwachten velen een compromisvrede om de vijandelijkheden te beëindigen.⁴¹ Mocht zo’n vrede te bereiken zijn, dan heeft België meer baat bij een neutrale positie dan bij een alliantie met het Britse kamp, zo redeneren ze.⁴² Dat geldt niet alleen voor de ministers die voorlopig in Frankrijk verkiezen te

³⁰ *Ibid.*

³¹ Jan VELAERS en Herman VAN GOETHEM, *Op. cit.*, p. 516-517.

³² *Ibid.*, p. 522.

³³ *Ibid.*, p. 517-518.

³⁴ *Ibid.*, p. 521; Jules Gérard-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 247-255.

³⁵ *Ibid.*, p. 245; Bert GOVAERTS, ‘De familie ‘Zievereer’. Acht Belgische ministers in Vichy-Frankrijk’, in *Brood en Rozen*, 2019, 3, p. 7; Jean STENGERS, *Op. cit.*, p. 127.

³⁶ Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 2.

³⁷ Désiré DENUIT, *L’été ambigu de 1940*, Brussel, 1978, p. 232.

³⁸ Bert GOVAERTS, *Art. cit.*, p. 8.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.* p. 13-16.

⁴² *Ibid.*, p. 18.

blijven, maar paradoxaal ook voor hun collega's die al naar Londen zijn ontkomen. Einde 1940 beschouwt de regering-Pierlot zich nog niet als een echte bondgenoot van Groot-Brittannië.⁴³ Pas einde 1942 wil ze aan de Britse vrienden 'de indruk geven' dat ze al het mogelijke heeft bijgedragen tot de eindoverwinning.⁴⁴ Tot nader order lijkt een doorstart van de volledige regeringsploeg te Londen niet nodig. Departementen als Binnenlandse Zaken, Onderwijs, Openbare Werken hebben overigens in ballingschap nauwelijks nut.⁴⁵

Het is Vanderpoorten, net zoals andere in Frankrijk gebleven ministers, niet duidelijk wat hij precies in Londen kan gaan doen.⁴⁶ Zijn naam wordt niet genoemd, als Pierlot begin 1941 laat uitschijnen de hulp van enkele collega's uit Frankrijk te kunnen gebruiken.⁴⁷ Toch maakt Vanderpoorten duidelijk te willen overkomen, als hem dat wordt gevraagd.⁴⁸ Maar zomaar naar Londen gaan zonder er iets om handen te hebben, zegt hem niets. Want daarmee wekt hij enkel de indruk naar 'het goede kamp' over te lopen. Hij kan nuttiger diensten bewijzen in Frankrijk.⁴⁹ Dat is ook zijn antwoord aan Senaatsvoorzitter Gillon, als die hem in Le Pont-de-Claix komt opzoeken. Gillon verzoekt hem dringend naar Groot-Brittannië uit te wijken. Vanderpoorten wil echter de vele Belgen die nog vertoeven in Frankrijk, niet overlaten aan de grillen van het Vichybewind.⁵⁰

Bovendien vindt de regering-Pierlot in de loop van 1941 de overkomst van de acht helemaal niet meer gewenst. Gezien haar stuurloosheid en 'faux pas' van het jaar voordien moet ze haar geloofwaardigheid bij de geallieerden nog verdienen.⁵¹ Aan de in Frankrijk gebleven collega's kleeft een verdenking van opportunisme. Zij zouden op twee paarden wedden en onder druk van de Britten en Amerikanen wordt hun heropname in de regering afgewimpeld.⁵² Daarom laat Pierlot aan Vanderpoorten weten dat een gezamenlijk optreden - 'tous ensemble' of althans met zoveel collega's als mogelijk – helaas niet meer haalbaar is.⁵³

Ook het Vichyregime staat het vertrek van de acht in de weg. Volgens Vichy kunnen ze nog van nut zijn bij een verdragsregeling met Duitsland. Het regime wil tot elke prijs voorkomen dat ze het land zouden verlaten en vaardigt strenge orders uit.⁵⁴ De acht worden scherp in de gaten gehouden, krijgen een verplichte verblijfplaats toegewezen en moeten zich dagelijks melden bij de lokale politie.⁵⁵ Naarmate de oorlog vordert, worden overigens de ontsnappingsroutes langs de Pyreneeën riskanter.⁵⁶

Voor Vanderpoorten heeft premier Pierlot einde 1941 wel een tegenvoorstel, namelijk kinderen uit bezet België een rustkuur laten doorbrengen in de Franse bergen. Vanderpoorten wil niet verzanden in daadloosheid en antwoordt positief. Het daaropvolgende jaar zet hij zich met hart

⁴³ T. LUYKX, *Op. cit.*, p. 390; Herman VAN GOETHEM, 1942. *Het jaar van de stilte*, Kalmthout, 2019, p. 305.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 338-339.

⁴⁵ Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.* p. 20.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*;

⁴⁸ *Ibid.*, p. 20 en 300.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 300.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 341; *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 29 mei 1945, hulde aan de nagedachtenis van den heer Vanderpoorten, p. 393. [*Annales parlementaires*, Sénat, 29 mai 1945, hommage à la mémoire de M. Vanderpoorten, p. 394]

⁵¹ Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.* p. 244.

⁵² *Ibid.* p. 20 en p. 244; Bert GOVAERTS, *Art. cit.*, p. 16; Jan VELAERS en Herman VAN GOETHEM, *Op. cit.*, p. 641

⁵³ 'Bijlage XII, Brief van de eerste minister aan Henri Fayat (20.3.1942)' in Hendrik FAYAT, *Niets is voorbij*. Antwerpen, 1983, p. 392-393.

⁵⁴ Jan VELAERS en Herman VAN GOETHEM, *Op. cit.*, p. 624-625.

⁵⁵ Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.* p. 21.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 20.

en ziel voor het project in.⁵⁷ Einde 1942 heeft het ‘Werk der Zwakke Kinderen’ al diep wortel geschoten.⁵⁸ Datzelfde jaar heeft Vanderpoorten ook studies economische politiek en volkenrecht aangevat aan de universiteit van Grenoble.⁵⁹

Ondanks de tegenspoed en de pesterijen die Vichy hem doet ondergaan, laat Vanderpoorten de moed niet zakken. Hij denkt aan zijn memoires en bereidt die al enigszins voor in prachtige brieven aan zijn vrouw en kinderen.⁶⁰ Ongeveer een jaar nadat hij van hen afscheid heeft genomen, schrijft hij: “*En toch wil ik niet morren, want ik denk aan de tallozen die nu lijden, strijden, wachten, wenen, hopen (...) Deze grote, vreselijke beproeving moet tot een betere verstandhouding, tot erkenning van ieders rechten en tot rechtvaardige verdeling der wereldgoederen leiden. Elke mens en elk volk hebben recht op een menswaardig, vrij en waardig bestaan*”.⁶¹

Nacht und Nebel

Einde 1942 ziet het er voor de in Frankrijk gebleven ministers hachelijk uit. De geallieerden boeken succes in Noord-Afrika en als reactie daarop bezetten Duitsland en Italië Vichy-Frankrijk op 11 november 1942. Maarschalk Philippe Pétain en regeringsleider Pierre Laval blijven in het zadel, maar moeten gedogen dat de Gestapo aanhoudingen verricht en Duitse of Italiaanse troepen de grensovergangen controleren.⁶² Meer in het algemeen krijgen aanhoudingen in de bezette gebieden een groter belang. Aangezien Duitslands strategische positie is verzwakt, wordt *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler nog fanatieker met arrestaties en deportaties. De oorlogsproductie moet worden opgevoerd en hij beveelt de Duitse politie 50 000 nieuwe gevangenen aan de concentratiekampen te leveren.⁶³

De regio waar de ministers zich bevinden, wordt bezet door Italiaanse troepen, wat op zich niet veel te betekenen heeft. Toch begint Vanderpoorten zich grote zorgen te maken en een vertrek naar Zwitserland te overwegen.⁶⁴

Maar in de vooravond van 4 januari 1943 kloppen drie Gestapo-agenten aan in Le Grand Gallet. Vanderpoorten krijgt te horen dat hem een nieuwe verblijfplaats is opgelegd en moet met hen mee.⁶⁵ “*Au revoir, vieux frère, et bon courage*”, zegt hij ten afscheid aan Léon Matagne.⁶⁶ Matagne ziet hem niet terug, Vanderpoortens arrestatie is een feit. Hij wordt gevangengezet te Lyon en tien dagen later overgebracht naar de gevangenis van Fresnes bij Parijs.⁶⁷

Waarom wordt hij aangehouden? De Gestapo beschuldigt hem van verzetsactiviteiten op Frans grondgebied. Zijn contacten met de regering-Pierlot en het aanwerven van jonge Belgen voor

⁵⁷ *Ibid.*, p. 334.

⁵⁸ Brief van Arthur Vanderpoorten aan zijn familie, 21 november 1942, in *Neohumanisme. Orgaan van het Liberaal Vlaamsch Studentenverbond*, jaargang 5, nr. 6 (37), juni 1945, p. 8.

⁵⁹ Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.*, p. 380.

⁶⁰ Herman VANDERPOORTEN, ‘Herinneringen aan mijn vader’, in *De Vlaamse Gids*, 30/5, April 1946, p. 262.

⁶¹ Brief van Arthur Vanderpoorten aan zijn familie, 31 augustus 1941, in *Neohumanisme. Orgaan van het Liberaal Vlaamsch Studentenverbond*, jaargang 5, nr. 6 (37), juni 1945, p. 7.

⁶² Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.*, p. 428-429.

⁶³ Nikolaus WACHSMANN, *KL. Een geschiedenis van de Duitse concentratiekampen*, Amsterdam-Antwerpen, 2015, p. 587-588.

⁶⁴ Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.*, p. 429.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 430; *Rapport sur l’arrestation de Vanderpoorten*, 22 januari 1943 (Archief van het Koninklijk Paleis, XVGC 376).

⁶⁶ Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 3.

⁶⁷ Besluiten van de Aanvaardingscommissie politieke gevangenen en rechthebbenden van Antwerpen, 26 april 1949, p. 4 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Arthur Vanderpoorten).

een Belgisch leger in Congo worden hem kwalijk genomen.⁶⁸ Om de vakanties van Belgische kinderen in de Franse Alpen te organiseren heeft hij inderdaad een drukke correspondentie met Pierlot en diens collega's – die meer en meer naar het geallieerde kamp zijn opgeschoven⁶⁹ – moeten voeren.⁷⁰ Parallel daarmee heeft hij in verbinding gestaan met de Belgische inlichtingendiensten.⁷¹ Doordat de inlichtingennetten geïnfiltreerd zijn, is het niet uitgesloten dat sommige boodschappen in verkeerde handen zijn terechtgekomen.⁷² Mogelijkerwijze is hij verkleit.⁷³ Voorts heeft hij Belgische vluchtelingen die aan Duitse vervolging blootstaan en via de Pyreneeën willen ontsnappen, aangemoedigd en geholpen.⁷⁴ Dat alles maakt dat hij zijn verblijfsverplichting herhaaldelijk heeft moeten negeren.⁷⁵

Zijn cel in de gevangenis voor 'politieke misdadigers' van Fresnes deelt Vanderpoorten met een Fransman, een Engelsman en een Pool. Heimwee en wanhoop vallen hem zwaar, maar toch schenkt hij zijn schoenen weg aan de Poolse medegevangene.⁷⁶ Ondertussen is zijn arrestatie aan koning Leopold III gemeld⁷⁷ en deze stemt in met een humanitaire demarche. Als gevolg daarvan mag Vanderpoorten pakjes ontvangen en krijgt zijn echtgenote toelating hem te bezoeken.⁷⁸ Op 10 juli 1943 kan ze haar man gedurende 25 minuten weerzien.⁷⁹ Hij omhelst haar door de tralies heen, in het bijzijn van een Duitse verpleger.⁸⁰

In september 1943 wordt Vanderpoorten via de politiegevangenis van Frankfurt am Main op een transport gezet. Zijn bestemming is Sachsenhausen, het concentratiekamp dat in 1936 is opgetrokken in de stad Oranienburg, ten noorden van Berlijn. Daar wordt hij nummer 71.693, een nummer dat bovendien door de onheilspellende afkorting "NN" wordt gevolgd. De minister wordt inderdaad als een *Nacht und Nebel*-gevangene beschouwd.⁸¹ Hij verdwijnt in nacht en nevel en zijn familie en vrienden mogen nooit nog iets van hem vernemen.⁸²

Het thuisfront in Lier ziet tot zijn grote ontsteltenis de pakjes terugkeren die het via het Rode Kruis aan Vanderpoorten heeft opgestuurd.⁸³ Van de correspondentie die hij tijdens zijn ballingschap vanuit Le Grand Gallet kon voeren, kan zeker geen sprake meer zijn. De familie

⁶⁸ Verklaring van Eugène Gérard, een medegevangene van Vanderpoorten in Fresnes, 10 oktober 1948 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Arthur Vanderpoorten).

⁶⁹ Herman VAN GOETHEM, 1942. *Het jaar van de stilte*, Kalmthout, 2019, p. 291.

⁷⁰ IDEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.*, p. 431.

⁷¹ Verklaringen van August De Schryver, 31 maart 1949 en Léon Matagne, 1 en 2 april 1949 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Arthur Vanderpoorten).

⁷² Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.*, p. 431.

⁷³ Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 3.

⁷⁴ Verklaringen van August De Schryver, 31 maart 1949 en Léon Matagne, 1 en 2 april 1949 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Arthur Vanderpoorten).

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 3.

⁷⁷ Brief aan baron van Zuylen met kopie aan graaf Robert Capelle, secretaris van koning Leopold III, 16 januari 1943, en *Rapport sur l'arrestation de Vanderpoorten*, 22 januari 1943 (Archief van het Koninklijk Paleis, XVGC 376).

⁷⁸ Nota van Gobert d'Aspremont Lynden, adjunct-kabinetschef, *Note pour le Roi*, 18 oktober 1943 (Archief van het Koninklijk Paleis, XVGC 351a); Bert GOVAERTS, *Art. cit.*, p. 29.

⁷⁹ Proces-verbaal van de Aanvaardingscommissie politieke gevangenen en rechthebbenden van Antwerpen, 26 april 1949, p. 4 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Arthur Vanderpoorten); Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 3.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 3; *Meldungen über Überführungen und Entlassungen im KL Sachsenhausen*, 1944, 1.1.38.1/4092718/ITS Digital Archive, Arolsen Archives.

⁸² Gerd DILLEN, 'Nacht und Nebel', in VZW 'De Werkgroep 10 december 2008', *De laatste getuigen uit concentratie- en vernietigingskampen*, Brussel, 2010, p. 90-91.

⁸³ Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 3.

vraagt zich af waar hij nu precies verblijft. Het kabinet van koning Leopold III neemt hun ongerustheid ernstig en dringt opnieuw aan op demarches.⁸⁴ In de loop van 1943 zijn immers nog andere ministers aangehouden. Gegeven de reputatie van de Duitse gevangenen komt dat voor de oudere bewindslui neer op een doodvonnis.⁸⁵ De publieke opinie zou niet begrijpen waarom zij zomaar kunnen omkomen in een concentratiekamp.⁸⁶

In Sachsenhausen wordt Vanderpoorten nummer 71.693, Het thuisfront mag hem dus ook geen pakjes toezenden. Als nieuweling in Sachsenhausen moet hij bovendien de eerste weken in isolement doorbrengen en mag hij geen contacten met andere gevangenen onderhouden.⁸⁷ De vele ontberingen hebben zijn gestel ondermijnd en doen hem vervolgens enkele maanden in het hospitaal doorbrengen.⁸⁸

Het kamp is sterk verweven met de industrie en kan gespecialiseerde arbeidskrachten zeker gebruiken. Zodra Vanderpoorten er weer bovenop is geraakt, wordt hij ingezet als *Hilfsarbeiter*⁸⁹ Als specialist in de textielbranche moet hij enkele meters stof per dag afsnijden en lopers en tapijten inpakken. Voor het overige maakt hij de kachel schoon en kookt hij voor de ploegbaas die een beroepsmisdadiger is. Hij doet ook de afwas voor hem.⁹⁰

In juli 1944 laat de kampleiding Vanderpoorten naar het concentratiekamp van Natzweiler brengen, naar alle waarschijnlijkheid als represaille voor het ontvangen van pakjes.⁹¹ Maar zijn transport sleept enkele weken aan en krijgt te maken met geallieerde bombardementen. Vanderpoorten wordt terug naar Sachsenhausen gebracht.

Een onderhuidse weefselontsteking, de latente honger, sinusitis en reuma houden hem lange tijd aan het ziekenbed gekluisterd. De *Blockältesten*, d.w.z. de gevangenen die in opdracht van de SS toezicht houden binnen de ziekenafdeling, vernederen hem. Zo krijgt hij geen bed in een hoek, wat hem tocht en heen- en weergeloop zou besparen.⁹² Landgenoten als Flor Peeters verzachten zijn leed. Met hem kan Vanderpoorten aangename gesprekken voeren over het vaderland en de bewogen gebeurtenissen van de afgelopen jaren.⁹³ Maar samen zijn ze ook getuige van medische experimenten. Gedurende twee en een halve maand worden jongere medegevangenen als proefkonijn uitgekozen. Ze komen in een apart kamertje terecht waar ze geen eten krijgen, enkel pillen of injecties.⁹⁴ Hun ijselijke kreten hebben iets dierlijks en dringen door tot de ziekenzaal van Peeters en Vanderpoorten.⁹⁵

Het nieuws dat zijn dierbare collega en vriend Paul-Émile Janson in Buchenwald is omgekomen, grijpt Vanderpoorten sterk aan. Toch houdt hij moed en trekt hij zich op aan de vooruitgang van de geallieerden. Vanderpoorten begint zelfs plannen te maken voor de

⁸⁴ Nota van Gobert d'Aspremont Lynden, adjunct-kabinetschef, *Note pour le Roi*, 18 oktober 1943 (Archief van het Koninklijk Paleis, XVGC 351a); Brief van Louis Fredericq, kabinetschef, aan koning Leopold III, 9 november 1943 (Archief Koninklijk Paleis, XVGC 351a).

⁸⁵ Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRYVER, *Op. cit.*, p. 432.

⁸⁶ Brief van Louis Fredericq, kabinetschef, aan koning Leopold III, 9 november 1943 (Archief Koninklijk Paleis, XVGC 351a).

⁸⁷ Louis KIEBOOMS, 'Minister Vanderpoorten in Sachsenhausen', in *Gazet van Antwerpen*, 29 mei 1945, p. 1.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Häftlingskarte, Hollerith-Vorkarte KZ Sachsenhausen, 1943-1944*, 1.38.6/4378592/ITS Digital Archive, Arolsen Archives.

⁹⁰ Louis KIEBOOMS, *Art. cit.*, p. 1.

⁹¹ *Ibid.*; Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 3.

⁹² Flor PEETERS, *Mijn triomf van de wil. Dagboek van 40 maanden Sachsenhausen*, hertaald en toegelicht door Lukas DE VOS, Tielt, 2020, p. 152.

⁹³ *Ibid.*, p. 148 en 153.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 163-164.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 164.

toekomst.⁹⁶ Hij is zeker niet de enige in dat geval. Het moreel van de kampgevangenen houdt inderdaad gelijke tred met de voortgang van de oorlog.⁹⁷ Maar tegelijkertijd nadert de periode waarin het grootste aantal geregistreerde gevangenen het leven zal verliezen. Hoe dichterbij de vrijheid in het verschiet, des te groter de kans om de dood te worden ingejaagd in een concentratiekamp.⁹⁸

Vanderpoorten blijft in de ziekenboeg van Sachsenhausen tot begin 1945. Onder druk van de opmars van het Rode Leger vat de SS dan de ontruiming van de barakken aan. Net zoals duizenden andere gevangenen die niet meer in staat zijn te werken, wordt hij overgebracht naar het kamp van Bergen-Belsen, gelegen ten noordoosten van Hannover.⁹⁹

Vanderpoorten komt in Bergen-Belsen aan in februari 1945, dezelfde maand waarin Anne Frank en haar zus Margot er omkomen.¹⁰⁰ In zijn nieuwe verblijfplaats heersen de meest mensonterende toestanden. Bergen-Belsen is immers bestemd voor de zieken en stervenden uit de andere kampen.¹⁰¹ Het ene transport na het andere arriveert er, de kampbevolking loopt tegen einde februari op tot ongeveer 40.000 en de wanverhouding met de opvangcapaciteit is compleet.¹⁰² Medische zorgen ontbreken en de gevangenen worden aan hun lot overgelaten. Ze moeten het meestal stellen zonder voedsel, dekens of verwarming en er breekt een tyfusedemie uit.¹⁰³ Het sterftecijfer bereikt schrikbarende hoogten. Nooit zullen nog zoveel gevangenen creperen door ziekte, honger en uitputting als in Bergen-Belsen in maart 1945.¹⁰⁴ Terwijl het kamp een geur van verrotting en dood verspreidt, willen de SS-bewakers vooral niet besmet raken. Daarom kijken ze vanaf de zijlijn toe.¹⁰⁵

Na zijn aankomst is Vanderpoorten erg verzwakt en kampt hij met dysenterie.¹⁰⁶ Hij herstelt enigszins, waarschijnlijk door op verbrande houtstukjes te knabbelen.¹⁰⁷ Het moreel van zijn medegevangenen wil hij opvijzelen met een oude hobby. Hij laat ze gymnastiekoefeningen doen.¹⁰⁸ Maar uiteindelijk krijgt de tyfus hem te pakken. De combinatie met de dysenterie wordt hem fataal.¹⁰⁹ Na vier dagen olopemde koorts laat Arthur Vanderpoorten het leven op 3 april 1945. Zijn laatste woorden, uitgesproken vanop een strozak, zijn: “*Alles wat ik heb gedaan was voor mijn vaderland. Omhels mijn vrouw en mijn kinderen*”.¹¹⁰ Naast hem staat medegevangene Robert Vancauteran uit Mechelen. Eenmaal terug in België, zoekt hij diegenen op naar wie de laatste gedachten van Vanderpoorten zijn uitgegaan.

⁹⁶ Getuigenis van Henri Michel, directeur van *Grenz Echo*, in: M. BOTS, *Op. cit.*, p. 25.

⁹⁷ Nikolaus WACHSMANN, *Op. cit.*, p. 753.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 750.

⁹⁹ Eberhard KOLB, *Bergen-Belsen*, Hannover, 1962, p. 132-133.

¹⁰⁰ [<https://www.annefrank.org/nl/anne-frank/wie-is-anne-frank/>], geraadpleegd op 7 mei 2020.

¹⁰¹ Ludo VAN ECK en Sis VAN EECKHOUT, *Het boek der kampen*, Antwerpen, Manteau, 2015, p. 71; Nikolaus WACHSMANN, *Op. cit.*, p. 634 en 782.

¹⁰² Ludo VAN ECK en Sis VAN EECKHOUT, *Op. cit.*, p. 71.

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ Nikolaus WACHSMANN, *Op. cit.*, p. 784.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 785.

¹⁰⁶ Brief van Herman Vanderpoorten aan de Voorzitter van de Senaat, 26 mei 1945 (Archief van de Senaat, biografisch dossier Arthur Vanderpoorten).

¹⁰⁷ Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 3.

¹⁰⁸ Brief van Josephus Van Cauwenbergh, senator en burgemeester van Lier, aan de Voorzitter van de Senaat, 26 mei 1945 (Archief van de Senaat, biografisch dossier Arthur Vanderpoorten).

¹⁰⁹ Brieven van Herman Vanderpoorten en Josephus Van Cauwenbergh aan de Voorzitter van de Senaat, 26 mei 1945 (Archief van de Senaat, biografisch dossier Arthur Vanderpoorten).

¹¹⁰ Brief van Herman Vanderpoorten aan de Voorzitter van de Senaat, 26 mei 1945 (Archief van de Senaat, biografisch dossier Arthur Vanderpoorten). Karel JONCKHEERE, *Art. cit.*, p. 3, haalt de volgende bewoordingen aan: “*Zeg in België dat ik tot het laatst mijn land heb gediend. Omhels voor mij mijn vrouw en mijn kinderen*”.

Herman Vanderpoorten licht op zijn beurt de Senaatsvoorzitter in en beseft, net als de andere familieleden, dat hij vader Arthur op het laatste ogenblik niet heeft kunnen bijstaan. Toch vinden ze troost, niet enkel “*in de schoonheid van zijn leven*”, maar ook in “*het symbool dat zijn dood voor ons beteekent, voor ons, die de vrijheid en de democratie liefhebben*”.¹¹¹

Epiloog

Op 15 april 1945, twaalf dagen na het overlijden van Arthur Vanderpoorten, bevrijden Britse troepen het kamp van Bergen-Belsen. De gruwel die ze aantreffen, valt niet met woorden, noch met foto's te omschrijven.¹¹² Om de tyfusedemie te bestrijden worden alle barakken platgebrand.¹¹³ De Belgische parlementaire delegatie die de Duitse kampen tussen 27 mei en 3 juni 1945 bezoekt, kan dat met haar eigen ogen vaststellen.¹¹⁴

Hoe vergaat het de andere zeven ministers die in 1940 opteerden voor een verder verblijf in Frankrijk? August De Schryver en August Balthazar slagen erin Londen te bereiken in de zomer van 1942, maar krijgen hun ministerportefeuille pas terug na een missie in respectievelijk de Verenigde Staten en Canada.¹¹⁵ In de loop van 1943 wordt Charles d'Aspremont Lynden Belgisch ambassadeur in Mexico en ontkomt Henri Denis naar Zwitserland.¹¹⁶ Paul-Émile Janson, Léon Matagne en Eugène Soudan ontsnappen echter niet aan een arrestatie door de Duitsers. Janson en Soudan worden in januari 1944 naar het KZ Buchenwald gedeporteerd. Janson komt er om het leven in de nacht van 3 op 4 maart 1944, Soudan kan na de bevrijding van Buchenwald naar België terugkeren.¹¹⁷ Matagne wordt na zes weken gevangenschap in Fresnes vrijgelaten, maar moet tot het einde van de oorlog in Pont-de-Claix blijven.¹¹⁸ In 1946 wordt hij ondervoorzitter van de Senaat.

Nadat zijn lichaam is teruggevonden, krijgt Arthur Vanderpoorten een graf in zijn thuisstad Lier in 1951.¹¹⁹ Een straat en een atheneum zullen er zijn naam dragen en aan het atheneum wordt er voor hem een standbeeld opgericht.¹²⁰ Tussen 1955 en 1987 is een Stichting Arthur Vanderpoorten actief die zich toelegt op televisie-uitzendingen voor de openbare omroep.¹²¹

Het politieke engagement van Arthur Vanderpoorten leeft voort in zijn zoon Herman en zijn kleinkinderen Marleen Vanderpoorten en Patrick Dewael.¹²² Herman wordt kamerlid van 1961 tot 1965, senator van 1965 tot 1984 en diverse malen minister tussen 1966 en 1980. Marleen Vanderpoorten wordt minister in de Vlaamse regering en voorzitter van het Vlaams Parlement. Patrick Dewael wordt minister-president van de Vlaamse regering en minister in de federale regering. Hij is de huidige voorzitter van de Kamer van volksvertegenwoordigers.

¹¹¹ Herman VANDERPOORTEN, *Art. cit.*, p. 264.

¹¹² Ludo VAN ECK en Sis VAN EECKHOUT, *Op. cit.*, p. 76.

¹¹³ *Ibid.*, p. 71; Nikolaus WACHSMANN, *Op. cit.*, p. 832.

¹¹⁴ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 12 juni 1945, p. 432.

¹¹⁵ Bert GOVAERTS, *Art. cit.*, p. 20-21.

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 26-27.

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 29-31.

¹¹⁸ Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Léon Matagne.

¹¹⁹ Bert GOVAERTS, *Art. cit.*, p. 32.

¹²⁰ Kris de BEULE, *75 jaar geleden overleed Arthur Vanderpoorten*, 1 april 2020, [<https://www.liberas.eu/75-jaar-geleden-overleed-arthur-vanderpoorten-in-bergen-belsen/>], geraadpleegd op 7 mei 2020.

¹²¹ *Ibid.*; Sam VAN CLEMEN, “Ze moesten zijn lichaam identificeren aan de hand van zijn gebit”. Interview met Marleen Vanderpoorten’, in *Gazet van Antwerpen*, 12 januari 2019 [<https://marleenvanderpoorten.be/arthur-vanderpoorten-mijn-grootvader/>], geraadpleegd op 7 mei 2020.

¹²² *Ibid.*; zie onder meer ook de bijdragen van Marleen Vanderpoorten en Patrick Dewael in Ward ADRIAENS (e.a.), *Liberalen in het verzet. Herinneringen*, Liberaal Archief-ASP, 2016, p. 7-8 en 49-55.